

УДК 730 75(7.03)

DOI <https://doi.org/10.32782/uad.2024.1.18>**Пісьо Степан Ярославович,**

ст. викладач кафедри архітектури

Львівського національного університету природокористування

ORCID ID: 0009-0001-7070-4199

stepannumberone@gmail.com

ПЛАСТИЧНА АНАТОМІЯ В МИСТЕЦТВІ...

Ціллю статті є дефініція визначення терміну поняття «пластична анатомія» у мистецькому вимірі, становлення упродовж кількох віків переважно в мистецькій історії України, яка подає стислий розвиток «пластичної анатомії» та співвідносить розвій цього вчення. На прикладі короткого розвитку сучасного стану вітчизняних пластичних мистецтв, проаналізовано еволюцію пластики від наскального живопису до сучасної образотворчості. У ході дослідження було зужитковано комплекс методологічних підходів і практичних методів з поглядом генезису і розросту пластичної анатомії, розглянутої в історико-мистецькому та культурному аспекті. Ключовим щодо опрацювання підоснови розвідки став артистичний підхід, у змісті якого були застосовані методи, у тому числі, частково зі сфери інших предметів. Використання даних методів розширює поле можливостей із достеменного розуміння генези розвитку певних мистецьких складників та використання різнопланових творів зі ділянки пластичної анатомії. Здійснено короткий аналіз та походження терміну «пластична анатомія», пов'язаного з поняттями «пластика» та «пластичність». Стисло проаналізовано аспекти становлення та розвитку «пластичної анатомії» як особливої складової образотворчості, обкреслено етапи її розвитку, пов'язуючи з аналізом піднесення мистецтва у певній площині «пластичної анатомії» та її ролі в еволюції. Методологія дослідження полягає у застосуванні образотворчого методу, який дозволяє виявити та показати важливість образів пластичної анатомії у творчості українських митців протягом певного часу та надає розгляду роль пластики у бутті соціуму. Внаслідок аналізу доступних нам джерел можна стверджувати, що охоплюючи цим питанням проблематика є новою для сучасного українського мистецтвознавства, порушене дане питання висвітлює необхідність проведення комплексного мистецтвознавчого трактату в царині «пластичної анатомії».

Ключові слова: анатомія, малюнок, пластика, скульптура, мистецтво художньої обробки дерева, різьба.

Pisyo Stepan. PLASTIC ANATOMY IN ART...

The purpose of the article is to define the definition of the term "plastic anatomy" in the artistic dimension, its formation over several centuries mainly in the art history of Ukraine, which presents a brief development of "plastic anatomy" and correlates the development of this teaching. On the example of a brief development of the current state of domestic plastic arts, the evolution of plastic from rock painting to modern visual arts is analyzed. In the course of the study, a complex of methodological approaches and practical methods was used with a view to the genesis and growth of plastic anatomy, considered in a historical, artistic and cultural aspect. The artistic approach, in the content of which methods were applied, including, partly from the field of historical subjects, became the key to working out the sub-base of intelligence. The use of these methods expands the field of possibilities for a thorough understanding of the genesis of the development of certain artistic components and the use of diverse works from the area of plastic anatomy. A brief analysis and origin of the term "plastic anatomy" related to the concepts of "plasticity" and "plasticity" is made. Aspects of the formation and development of "plastic anatomy" as a special component of visual arts are briefly analyzed, the stages of its development are outlined, connecting with the analysis of the rise of art in a certain plane of «plastic anatomy» and its role in evolution. The methodology of the research consists in the application of the visual method, which allows to reveal and show the importance of images of plastic anatomy in the work of Ukrainian artists during a certain time and provides consideration of the role of plastic in the being of society. As a result of the analysis of the sources available to us, it can be stated that the issues covered by this question are new for modern Ukrainian art history, the raised issue highlights the need for a comprehensive art history treatise in the field of "plastic anatomy".

Key words: anatomy, drawing, plastic, sculpture, art of woodworking, carving.

Вступ. В царині фахової пластичної майстерності Україна торує власний розвиток просторової пластики, рельєфної різьби у формах настінних панно, декоративної скульптури, де все дедалі більше відчувається органічне поєднання новаторського підходу до обробки матеріалів з глибоким розумінням національних традицій та використанням всіх естетичних можливостей цього продукту [8]. Жага вдосконалити буття було поштовхом виникнення у людей художнього мислення, котрий пізніше еволюціонував в художнє відчуття, що й стало підґрунтям зародження пластичної майстерності у графіці, живописі, різьбі та скульптурі, які плавно розвиваючись, акумулюють художні вміння та знання з пластичної анатомії, розвиток якої у просторі сучасної образотворчості співвідносить піднесення цієї науки зі світовими досягненнями, вплив яких прослідковується на становленні школи анатомічних знань та формувань художніх образів. На взірцеві становлення мистецьких студій, прослідковується вплив анатомічних знань на формування художніх образів.

Метою цього дослідження є аналіз пластики у мистецтві – виявлення загальнокультурних і фахових засад, що сприяли процесу формування української науки про пластичну анатомію як мистецтво складової української образотворчості певної доби.

Матеріали та методи. Теоретичний аналіз наукової літератури дослідження для відбору й осмислення матеріалу, аналітичний аналіз концепцій, теорій та методик образотворчості, з метою вияву напрямів рішення досліджуваної теми. Це зумовлює появу довершеності та сучасного звучання типажів, сповнених досконалого естетизму, зорієнтованих на побутовий, виставковий, музейний осередок та ініціативну взаємодію з довколишнім простором.

Результати. Процес суспільного інтересу дослідження свого образотворчого спадку, що виявляється в Україні у послідні десятиліття XIX ст., сприяв завзятому становленню мистецтвознавства як окремої ділянки наукового знання. Сукупність чинників та осередків формування науки про пластичну анатомію

в мистецтві стали підґрунтям плідного вирішення комплексу тем і завдань й обумовили властиві їй у певні роки властивості, закономірності зародження та розвитку. Дослідження анатомії людського тіла, є процесом вкрай глибоким і цікавішим, аніж просте формалістичне ознайомлення із назвами частин тіла та описом їхнього функціонального призначення. Серед них найважливішими видаються: хід акцентування кола фактів, що піддавалися дослідженню об'єкту даного вчення, у взаємодії з іншими галузями артистичного знання та зародження своєрідної методології. Зараз ділянка опрацювань творів пластичного мистецтва залучає великий діапазон наукових дисциплін, крім мистецтвознавчих, дизайнерських, урбаністичних, архітектурних ще об'єднання наук анатомії людини, знань про навколишнє середовище, в тому числі ергономіки, філософії, політики, і т. п.

В перекладі слово «пластичний» походить від грецького «plastike» та означає ліплення, слово «анатомія» також грецького походження від слова «anatemno» та означає «розсікаю». І з цієї причини мистецтво пластики, зокрема її складова, «Пластична анатомія», все ширше популяризується у контексті сучасного мистецтва. Таким чином, під «Пластичною анатомією» розуміється сукупність певних знань, що здобуває мистець, використовуючи інформацію, отриману при вивченні форм конструкції людської плоті. Це насамперед оповідь правильній красі особи, а отже й довколишньому світу. Ці звідини присвячені розгляду впливу на філософію майстра анатомічним вченням, а також її використанні у конкретних дослідженнях як найдавніших, так і існуючих періодів оповіді мистецтва [2].

У контексті первісна пластична анатомія стає ключем до розуміння не лише мистецьких, а й суто історичних проблем і подій. Саме у цей час у мистецтвознавчій науці ствердилася думка, що творчість людини існувала від часів льодовикової епохи. Певні знахідки траплялися й раніше, але офіційним визнанням мистецтва палеоліту вважають 1864 р. – тоді у печері Ля Мадлен було знайдено бивні мамонта. Поступово з'являються розписи на стінах і стелях печер, рельєфи та

кругла скульптура, гравірування на камені, розі та кістки, що підтверджують знахідки з Мізинської стоянки [3], розписи Кам'яної могили [4]. Дослідження в першу чергу показує цікаві культурні події, а ще точніше й глибше – артефакти художньої творчості з зображенням людських істот і звірів, археологічних знахідок, зафіксованих у кіммерійському, скіфському та трипільському періодах насправді безліч чи й сотні. Кількість знахідок, що вказують на версії застосування прадавними цивілізаціями модулів пластичної анатомії у її нинішньому розумінні, також дуже велика. Більша частина дослідженого ілюстративного матеріалу розвідки – рисунки або малотиражні графічні листки, виконані на базі графічного малюнку. Це відповідає задекларованій меті, де саме рисунок фіксує задум автора котрий через ілюстрацію відтворює образ, від загального бачення до найдрібніших деталей який є неодмінною складовою частиною усіх без виключення напрямків, видів та жанрів образотворчого мистецтва в тому числі й «Пластичної анатомії» що вже було зазначене вище.

Двадцять сторіччя було напрочуд потужним з точки зору поступу у вивченні та дослідженні пластичної анатомії вченими Європи, Америки, Великої Британії, Росії, Німеччини, Польщі та Болгарії. Перший навчальний посібник з пластичної анатомії українською мовою вийшов лише у 1928 р. Це була «Пластична анатомія» авторства Н. Лисенкова. Наступне українське видання побачило світ лише через 37 років, мова йде про підручник Н. Ган «Курс пластичної анатомії людини», виданий в 1965 р., публікація такої праці у 1964–1965 рр. стало справді неординарною явищем. Варто зазначити, що у той час фахові живописці користувалися обмеженим доступом до незначних академічних видань з пластичної анатомії. Поява у світ такої роботи написаної українською мовою, набуло також і суспільної ваги. О. Виноградов, доцент кафедри анатомії, фізіології людини та тварин Луганського національного університету імені Т. Шевченка у 2011 р. оприлюднив ґрунтовні праці «Поняття про класичну анатомію» та «Місце класичної анатомії в системі мор-

фологічних наук». У них детально розглядаються пропорції тіла, їх типізація, а також світогляд про модуль і канони: єгипетські, грецькі, епохи Відродження, математичні канони так званої «золотої пропорції» та, зрештою й анатомічний канон. Це безумовно цікава і на часі виконана робота. З праць, оприлюднених останнім часом, привертає увагу «Курс пластичної анатомії людини», розроблений викладачем Косівського інституту прикладного та декоративного мистецтва, кафедри образотворчого мистецтва та академічних дисциплін Андрія Андрейканіча. Цей навчальний посібник розрахований насамперед на студентську аудиторію, в якому добре підібрано ілюстративний матеріал. Особливу увагу привертають тексти, наприклад тлумачення канонів пластичної анатомії і поради здобувачам у застосуванні здобутих знань. Для української мистецтвознавчої літератури ця публікація є, безперечно, великим здобутком. Але така потрібна праця дещо замала за обсягом: адже зрозуміло, що практика і знання Андрія Андрейканіча суттєво перевищують межі даного підручника. Підручник сучасний і надзвичайно корисний у процесі навчання [1]. Інтерес мистецтвознавців та культурологів до теоретичних досліджень пластичної анатомії у контексті розвитку світової та вітчизняної образотворчості цілком очевидний. Нове бачення теорії розвитку пластичної анатомії та її безпосередній вплив на творчість практично усіх митців держави зацікавили також і широке коло художників та читачів. У даний момент в ІПСМ АМУ готується до друку альбом – монографія «Пластична анатомія – основа малюнку». Кураторство і текстова частина виконані Олексієм Роготченко. Художником і дослідником своєї творчості, творчості учнів та митців із різних регіонів України є професор пластичної анатомії Євген Гула. Комісар проекту – Олександр Черненко. Видання буде проілюстроване чотирма сотнями унікальних світлин, які допоможуть зрозуміти і усвідомити сенс текстового дослідження.

Головне завдання – спростити сприйняття мистецьких творів «зсередини», починаючи від ідей, закладених як відомими так і неві-

домими авторами, а також уточнити думку конструкції малюнку, анатомічної пластики тіла та правильного чи неумисно непропорційного природнього його зображення. Досі українське та закордонне мистецтвознавство не приділяло належної уваги прочитанню змальованих образів, не лише з професійного розуміння думки мистця, але й трактуванню невловимих, часом потаємних ідей майстра. Проте зараз питання розшифрування та трактування візуального відтворення набуває все більшої актуальності, що пов'язане насамперед із бурхливою комп'ютеризацією навчального і творчого процесу. Однак сама історія зображувальної майстерності свідчить, що класична пластична анатомія спосібна переборювати багатовікову віддаль посеред генераціями.

Українське суспільство має в своїй скарбниці винятковий культурний спадок, набутий багатовіковим етнічним досвідом. Підтвердженням того є чималі археологічні артефакти, знайдені на теренах України, що демонструють первозданне бажання людей зображати пластику тіла через ілюстрацію – на одязі, посуді та речах побутового вжитку. Віки накопиченої художньої практики, спадок найвідоміших українських майстрів, дають нам зараз вагомий знання з «Пластичної анатомії». Особливо актуально це є сьогодні, коли наша держава переживає період перетворень та криз, що невід'ємно супроводжується спадом духовності суспільства. Відтворення пластичних мистецтв, стає певною програмою написаною для майбутніх фахівців. Саме тому сьогодні є ваговитим відновлення, в першу чергу на освітньому рівні, класичної «Пластичної анатомії», яка може зрівнятися з внутрішнім провідником у світ розвиненого спадку української нації. Водночас, практичні знання з цієї навчальної дисципліни допоможуть майбутнім художникам, дизайнерам, архітекторам призвичаїтися вздрівати та зрозуміти побачене, розвивати внутрішнє відчуття натури, підкреслено відтворювати матерію індивідуума [5]. Митці що живуть на межі теперішніх століть потроху забувають про цензуру і заборонені теми. Україна впевнено увійшла в ритм центральноєвро-

пейських держав й у мистецькому сенсі стала рівною серед рівних, якою і є зараз. Поява новочасної пластики – це свідчення про війну, про її наслідки для тілесних метаморфоз, де героїзм перестає використовувати кліше мілітарного нарративу минулого століття. Чоловіча чи жіноча оголеність уже не є табу, і вона містить не пафос переможця зі зброєю, а силу опору живого, що навіть після гибелі живого дерева перетворюється на нове буття у творі мистецтва. Авторська пластика, створена без заявки як невідконтрольне висловлення протесту, стала справжнім предметом новітнього арт-процесу, що з 24 лютого 2022 року мало принести спалах найпростіше прилаштованого до поширення в соцмережах графічного, політичного руху мілітарної творчості у відповідь на насилля. Новочасні проекти – Володимира Семківа «Від коріння» в Києві, Андрія Сагайдаковського та Олега Капустяка «Сюжети» у Львові – звели в фокус данину дереву, продукт стільки притаманний українському мистецтву, згадуючи хоча б «літописного Перуна, що, хоч скинутий у Дніпро, вичапав на просвіт киянам, і на місці його гіпотетичної з'явлення виникнули Видубичі». Існують літописні відомості про язичницьких ідолів антропоморфних форм. Образотворче трактування та технологія виконання кам'яних рельєфних та фігурних зображень котрі збереглися, переконають, що їх творці мали попередній досвід такої роботи по дереву. На теренах Галичини передували чималий звичай поліхромної сакральної скульптури, вершиною якої є творчість середини XVIII століття Йогана Георга Пінзеля [9].

Споглядання плотської досконалості, вивільненої з гігантського стовбура плодового дерева, перегортає бачення про жанр тіла як археологічних залишків поруйнованої древньої пластики. За кілька віків виявив мармурових і бронзових тіл у зібраннях, спостерігачі яких звикли до їх замилюванням частинами, практично не вбачаючи на неприсутність рук, ніг і голови.

Шніцар бере фавулу і проектує його на нашу ситуацію: український спостерігач позирає на фальшивку фізіологічної краси, щоб враз досягнути чому подекуди катма

Іл. 1. Проект Володимира Семківа «Від коріння». Фото з мережі інтернет

цілого плоті і не в класичному, а в новітньому політичному глузді. Після 2014-го, залишки від куль на деревах вулиці Інститутській, поінакшало ставлення до них, в тому числі, що “пора варварська” перетворила тисячі дерев на візуальні обрубки столиці, а тепер на теренах де ведуться активні військові дії збройної агресії загалом, посилюючи суспільну травму [6]. Модерністський прорадянський період цупко прив’язав у пам’яті більшої частини українців, що дерево не має, передовсім тих величезних, властивостей, що створюють доконечний вплив довговічності для меморіалізації подій, приміром «мілітарних». Любителські й професійні фотознімки, серіями й частковими образами нинішньої російсько-української війни закріпили у притомності українців пліч-о-пліч зі винищенням людей і руйнацією будівель також обчухрані чи випалені дерева, їх через нищення також почали сприймати як жертв «нападу». Дерево виходить неваговитим зі структурою спилів на якому можна також злічити рокові кільця та звідати відбитки жуків-короїдів, начеб на звороті постатей святих маєстро Пінзеля [7]. Древо видається доволі мереживним, воно спірітуалізується не тому, що в анфіладі світлиць із фешенебельними флористичними входами бачити тіло майже античне, практично

мармурове за ласкавим світінням поверхні і заледве коли-не-коли лицюєш до нього, увиразнюються слідами долота й ножики, а минаючи, дивуєшся уривку неприродно вивернутого почерку й зумисне високо піднятій напрямку ребер, обарвленням контурів, напрямків і діапазонів зринатиме в долі врятованого. Еківоком на те, що перед нами страдник, є й темніша відмітина струхлявілої ксилеми, подібна як рана на лівій стороні грудей, там, де є уявне серце.

Цікавість сучасних українських художників до анатомічного класичного малюнку невпинно зростає. Яскравим тому свідченням була потужна виставка відомого контемпорарного митця Олександра Бабака, який зробив проект «Подвійна оголена натура» – з використанням натурних постановок своїх попередників, студентів Київського державного художнього інституту доби 1950-х, – що з успіхом експонувався в Російському музеї Києва.

Висновки. Отже, завершуючи вищенаведене лише частково прослідкувавши розвій мистецтва пластичної анатомії в образотворчості від дочасного періоду палеоліту до сучасності, запримітимо органічні взаємини із народним мистецтвом, що породжений самим життям українського люду, його при-

родним стремлінням до краси й творчості, застосовуючи набуті знання про закономірності побудови пластичної форми та особливості її сприйняття, знаходячи цікаві художні засоби, нові образно-пластичні рішення для кожного майбутнього твору. Українські митці котрі працюють у царині пластичного аранжування дерева торують свої шляхи, попри те, що і не дивлячись на вдосталь великий спектр технічних прийомів та пластичних рішень, що уособлюють особисті концепції в даному артистичному напрямі витворюючи новочасні національні виставкові та ужиткові функціональні твори, створених мистцем які є основою неповторності пластичних виробів, узвичаєних конфігурацій та декору, а їхні вироби надзвичайні в усій власній красі, є взірцем високої довершеності народних майстрів котрі гармонійно відгукуються на формування злагодженого нинішнього довколишнього осередку. Сучасна новітня українська пластика вміє залучати діалог із

композиціями, може фокусувати акценти та жанри, теми та сюжети інших часів, включно із сюрреалістичним перевертанням сенсів. Тож визначальною тенденцією стає те, що наша новочасна анатомія пластики яка основує промовляти до спостерігача візуально складнішою ідеєю. Однак, незважаючи на великий діапазон художніх думок, технологічних прийомів, пластичних і просторових різновидів у виготовленні новітніх концептуальних творів виставкового характеру та функціональних об'єктів, українські майстри на зламі століть демонструють єднання звичного і сучасного, ступінь виконавської довершеності і творчої свободи яких є притягнення образних прийомів новочасного мистецтва. Тому буде слушним віднести дану ідею у мистецтвознавчий простір для подальших досліджень цієї теми, безпосередньо у артистичну сферу для поглибленого вивчення анатомії пластики в образотворчості.

Література:

1. Андрейканіч А. Курс пластичної анатомії людини : навч. посіб. Чернівці : Букрек, 2010. 128 с.
2. Гула Є.П. Пластика в мистецтві. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2017. № 4. С. 135–140. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2017_4_29; http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2017_4_29 (дата звернення: 10.03.2024).
3. Мізинська стоянка – найвідоміша стоянка палеолітичної доби. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Мізинська_стоянка (дата звернення: 10.03.2024).
4. Національний історико-археологічний заповідник «Кам'яна Могила». URL: <https://zp-museums.jimdofree.com/музеї-області/мелітопольський-район/пмт-мирне/> (дата звернення: 19.03.2024).
5. Пісьо С.Я. Новітня пластика дерева. *Modern systems of science and education in the USA, EU and other countries. Series «SW-US Conference proceedings»*. 2024. URL: <https://www.proconference.org/index.php/usc/article/download/usc22-00-027/1838/524> (дата звернення: 26.03.2024).
6. Пісьо С.Я. Пластична анатомія в освіті дизайнерів. *Нотатки сучасної науки*. 2024. № 12. С. 6–7. URL: https://www.newroute.org.ua/wp-content/uploads/2024/01/nsn_12_.pdf (дата звернення: 26.03.2024).
7. Роготченко О. Пластична анатомія у контексті розвитку сучасної вітчизняної образотворчості. *МІСТ: Мистецтво, історія, сучасність, теорія*. 2012. Вип. 8. С. 279–306.
8. Чегусова З. Українські провідні митці художньої обробки дерева (остання третина ХХ– початок ХХІ століття). *Студії мистецтвознавчі*. 2015. № 2. С. 78–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/StudM_2015_2_8. URL: <https://sm.etnolog.org.ua/zmist/2015/2/78.pdf> (дата звернення: 10.03.2024).
9. Чепелик О. Скульптор Пінзель і духовний ландшафт українського бароко. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2013. № 2. С. 168–170. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2013_2_43 (дата звернення: 26.03.2024).

References:

1. Andreykanich, A. (2010). *Kurs plastychnoi anatomii liudyny [Course of human plastic anatomy]*. Chernivtsi: Bukrek [in Ukrainian].
2. Hula, Ye. P. (2017). *Plastyka v mystetstvi [Plastic in the art of Ukraine]*. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv – Bulletin of the National Academy of Managers of Culture and Arts*, 4,

135–140. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2017_4_29: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2017_4_29 [in Ukrainian].

3. Mizynska stoianka – naividomisha stoianka paleolitychnoi doby [The Mizyn parking lot is the most famous parking lot of the Paleolithic era]. (2012). *Vikipediia – [Wikipedia]*. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Mizynska_stoianka [in Ukrainian].

4. Natsionalnyi istoryko-arkheolohichnyi zapovidnyk «Kamiana Mohyla» [National historical and archaeological reserve «Stone Tomb»]. (2020). Retrieved from <https://zp-museums.jimdofree.com/muzei-oblasti/melitopolskyi-rayon/pmt-mirne> [in Ukrainian].

5. Piso, S. Ya. (2024). Novitnia plastyka dereva [The latest plastic wood]. *Modern systems of science and education in the USA, EU and other countries. Series «SW-US Conference proceedings»*. Retrieved from <https://www.proconference.org/index.php/usc/article/download/usc22-00-027/1838/524> [in Ukrainian].

6. Piso, S. Ya. (2024). Plastychna anatomiiia v osviti dyzaineriv [Plastic anatomy in the education of designers]. *Notatky suchasnoyi nauky – Notes of modern science*, 12, 6–7. Retrieved from https://www.newroute.org.ua/wp-content/uploads/2024/01/nsn_12_.pdf [in Ukrainian].

7. Rogotchenko, O. (2012). Plastychna anatomiiia u konteksti rozvytku suchasnoi vitchyznianoï obrazotvorchoosti [Plastic anatomy in the context of the development of modern domestic art]. *MIST: Mystetstvo, istoriia, suchasnist, teoriia – MIST: Art, history, modernity, theory*, 8, 279–306 [in Ukrainian].

8. Chehusova, Z. (2015). Ukrainski providni myttsi khudozhnoi obrobky dereva (ostannia tretyna KhKh–pochatok KhKhIstolittia) [Ukrainian leading artists of woodworking (the last third of the 20th – the beginning of the 20th century)]. *Studii mystetstvoznavechi – Art studies studios*, 2, 78–89. Retrieved from <https://sm.etnolog.org.ua/zmist/2015/2/78.pdf> [in Ukrainian].

9. Chepelyk, O. (2013). Skulptor Pinzel i dukhovnyi landshaft ukrainskoho baroko [Sculptor Brush and spiritual landscape of the Ukrainian Baroque]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv – Bulletin of the National Academy of Managerial Personnel of Culture and Arts*, 2, 168–170. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2013_2_43 [in Ukrainian].